

Az államhatár biztosításának problémái az ötvenes évek elején

A szovjet csapatok jelenléte az országban, a Moszkvából vezérelt politikai és gazdasági nyomás egy pillanatra sem tette kétségessé, hogy a honi belpolitikai küzdelmek milyen irányba mozdítják el a demokratikus átalakulást választó magyar társadalom életét. A hatalomért folytatott küzdelem, a Magyar Kommunista Párt (MKP) 1947-ben választási csalás útján elért győzelmével, illetve a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) 1948-ban történt megalakulásával eldőlt és a hatalom birtokában, – annak végérvényes megtartásának szándékával – a proletárdiktatúra programjába foglalva a „nemzetközi imperializmus elleni világméretű küzdelem” jelszavát, a párt új fejezetet nyitott a magyar történelemben.

Az uralkodó pártban – úgy, mint a társadalomban általában – fizikai erőszak alkalmazásától sem visszariadva, a Moszkvához feltétlen hűséggel kötődő vezető réteg ragadta magához a vezető szerepet és látott hozzá az ország társadalmi-, gazdasági szerkezetének átalakításához. A polgári demokrácia formálódó értékei rövid úton semmivé váltak, helyükbe a proletárdiktatúra által meghatározott új értékrend erőszakos elterjesztése vált általánossá.

Kétségtelen tény, hogy ebben az időszakban születtek pozitív hatású döntések, amelyek az ország fejlődését, újjáépítését célozták, ugyanakkor azt is látni kell, hogy a társadalom átalakításának folyamatában elsősorban a „szovjetizálás” képezte az etalont. A szovjet típusú társadalmi berendezkedés és életvitel azonban hagyományok nélküli volt Magyarországon, így azok erőltetett, nem egy esetben erőszakos eszközök és módszerek igénybevételével történő honosítása rövid idő elteltével súlyos áldozatokat követelt az országtól és 1956-ban belpolitikai krízishelyzet kialakulásához és fegyveres felkeléshez, forradalom kirobbanásához vezetett.

Az MDP vezetésének belpolitikai törekvéseit nem lehet különválasztani a nemzetközi politikai színtéren lejátszódó folyamatoktól mindenekelőtt a szovjet párt- és állami vezetés által diktált elvárásoktól. Ez kitűnően nyomon követhető, amikor az „agresszióra készülő imperialista hatalmak aknamunkájára” hivatkozva, az állam vezetői a „nemzetközi helyzet fokozódásáról” tájékoztatták a magyar közvéleményt, és egyúttal a hamarosan bekövetkező újabb világháború rémképével szembesítették az ország népét. Mindez kihatott az állami lét ágazataira és így az emberek mindennapi életére is. Ennek a túlfeszített pártprogramnak az egyik velejárója volt az erőszak szervezetek erőltetett, át nem gondolt, rendkívüli költségeket felemészítő fejlesztése, amelynek legfontosabb indokát a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának (TI) 1948 júniusában Bukarestben meghozott, Jugoszlávia külön utas szocializmus felfogását elutasító határozata szolgáltatta. Ennek hatására a „béketábor” vezetői, így a magyar politikai vezetés is, a TI 1949 novemberében Budapesten¹ tartott ülésén határozatlan bélyegezték meg Jugoszláviát: déli szomszédunkat az imperializmus „láncos kutyája” képében tüntették fel, – amely a NATO-hoz közeledve, annak útmutatásai alapján katonai agresszióra készült a vele szomszédos szocialista országok ellen – és kizárták az úgynevezett demokratikus országok közösségéből.²

A jugoszláv törekvéseket a „béketábor” nem vette jó néven, azt mindenek előtt a nemzetközi kommunista mozgalom ellen elkövetett súlyos merényletnek ítélte. SZTÁLIN gyanakvása Jugoszláviát illetően már korábban nyilvánvalóvá vált, nevezetesen akkor, amikor TITO és DIMITROV föderációs terveit napvilágot láttak (idő előtt kitudódtak).³

A magyar politikai elit a legmesszebbmenőkig követte a TI határozatait olyannyira, hogy késznek mutatkozott a formálódó hadsereg képességeit is szembe fordítani Jugoszláviával. A hadsereg erre a megmérettetésre azonban akkor még nem volt felkészülve.

A háborús készülődés nyilvánvalóan nem egyedül a hadsereg-fejlesztésre terjedt ki, az átszötte az egész társadalmat. Bár kétségtelen, hogy mindenek előtt az erőszakszervezetek megszilárdítása és a párt által történő „kézben” tartása élvezett elsőbbséget minden más területtel szemben. Különösen szembetűnő volt a hírhedtté vált: HM Katonapolitikai Osztály, majd a BM Államvédelmi Osztály, illetve Hatóság, és az 1950-ben névleg a Minisztertanács felügyelete alá került, de valójában nagyfokú önállósággal rendelkező Államvédelmi Hatóság szervezeti felfuttatása és működésük jogi kereteinek szabadon, meglehetősen tág keretek között történő értelmezése és gyakorlata. A magyar-jugoszláv, vagy helyesebben a „béketábor” és Jugoszlávia közötti szembenállás magyar vonatkozásai mindenek előtt a katonai erők összemérésének lehetőségét rejtette magába. Ennek megfelelően a két ország biztonsági szolgálatait, illetve a fegyveres erők egy része – magyar oldalon a BM Rendőrség, ÁVH Belsőkarhatalom és a Határőrség, jugoszláv részről az Uprava Darzavne Bezbednost (UDB = Állambiztonsági Igazgatóság), a Kontra Obervestajne Sluzba (KOS = Kémelhárító Szolgálat) és a Korpus Narodne Odbrane Jugoslavie (KNOJ = Nemzetvédelmi Hadtest) – „élesben” is harcban álltak egymással. A

meglehetősen agresszív jugoszláv biztonsági szervek, minden tőlük telhetőt megtettek a magyar államvezetés politikai, gazdaságpolitikai terveinek, illetve Magyarország katonai képességeinek és az azokkal összefüggésbe hozható tervezett és valóságos fejlesztések, vagyis a háborús készülődés titkainak a felfedésére. Nyilvánvalóan az ÁVH sem maradt tétlen a jugoszláv politikai, gazdasági és katonai szándékok felderítése tekintetében.

A magyar haderő-fejlesztési koncepciók és azok következményei az ötvenes évek elején

A Magyar Honvédség intenzív fejlesztése 1949 őszén vette kezdetét, amikor is a vezérkar elkészítette és – a pártvezetés, valamint a Minisztertanács jóváhagyását követően – kiadta a „Petőfi” hadrendet, amely szerint a honvédség létszámát rövid idő alatt 53 000 főre tervezték emelni. Ezt a haderő-fejlesztési tervet fél év alatt felülírta az 1950 tavaszán életbeléptetett „Rákóczi” hadrend, amely a létszámigényeket már 65 000 főben rögzítette. Még ugyanebben az évben elkészült és hatályba is lépett az ún. „Kossuth” hadrend, amely a honvédség rendszeresített létszámát 135 000 főben határozta meg. 1951-ben a Magyar Honvédség megnevezése is megváltozott és a továbbiakban Magyar Néphadsereg (MN) lett a haderő hivatalos neve.⁴

A haderő-fejlesztés programjait FARKAS Mihály (eredeti neve: LÖWY Hermann, mozgalmi neve: WOLF Mihály) hadseregtábornok, honvédelmi miniszter – aki egyben az MDP-nek egyik legfontosabb vezető személyisége volt – felügyelte. (Itt kell megjegyezni: FARKAS nem volt képzett katona, de fenntartások nélkül azonosult – sőt, egyik legfontosabb elősegítője volt – a RÁKOSI, GERŐ, RÉVAI nevével fémjelzett, de Moszkvából vezérelt politikai irányvonallal. Nem véletlen, hogy az MDP Központi Bizottságában a négy meghatározó jelentőségű politikus egyikeként a párt részéről RÁKOSI Mátyás (eredeti neve: ROSENFELD Mátyás) mellett ő felügyelte a PÉTER Gábor (eredeti neve: ESENBERGER Benő) áv. altábornagy által vezetett Államvédelmi Osztályt, illetve az Államvédelmi Hatóságot, azaz a hírhedt ÁVO/ÁVH-t is. Ezek a szervezetek – kezdetben – törvényesen a mindenkori belügyminiszter alárendeltségébe tartoztak. 1950-től az önállósodott ÁVH névlegesen a Minisztertanács irányítása alá került ugyan, de valójában a „párt ökleként”, mint párthadsereg funkcionált. FARKAS – RÁKOSIVAL és GERŐVEL együtt – tagja volt az MDP Államvédelmi Bizottságának, majd pedig a diktatúra megszilárdítását követően a honvédelem irányítására hivatott úgynevezett Honvédelmi Bizottságnak is.)

Az 1952. év végén Magyarországnak ténylegesen fegyverben kellett tartania 220–230 ezer embert. Ez a szám nem tartalmazta a hadrenden kívüli alakulatokba behívott katonák létszámát. Az ilyen egységek, alegységek általában kiegészítő szolgálatot láttak el és létszámuk több tízezer fő volt. A hadsereg vezetése mozgósítás esetén több százezer katonának a behívásával számolt.⁵

A Magyar Néphadsereg szervezeti rendjének változásai

A Vezérkar Hadművelési Csoportfőnöksége (HVK Hdm. Csf.) háború kezdetén védelmi hadművelet megvívásával számolt, ugyanakkor a „béketábor” együttes fellépése esetén Jugoszláviával szemben a szovjet csapatok mellett számított román, bolgár és esetleg albán erők akcióival is. A délszláv állam oldalán – a Balkán-szövetség kiteljesedését követően – görög, török, esetleg olasz erők beavatkozását kalkulálták a magyar katonai tervezők.⁶ Ez az előrejelzés különösen 1952-től erősödött fel, amikor Törökország és Görögország a NATO tagjai lettek. A szövetség létrehozásával összefüggő háromoldalú tárgyalások szakaszaiban a felek kicserélték a hírszerzési/felderítési adataikat, amelyek tartalmazták a valószínűsített ellenséges ország(ok) katonai képességeit. Ennek megfelelően: például a jugoszláv katonai küldöttség minden adandó alkalommal igen pontos adatokat bocsátott a tárgyaló partnerei rendelkezésére a magyar, a román, a bolgár és az albán fegyveres erők állapotáról, szervezeti rendjéről, harci technikai eszközeik típusairól azok állapotáról, illetve a vezetésük rendjéről, annak hatékonyságáról, a csapatok hadrafoghatóságáról, nem utolsósorban azok várható alkalmazásáról.⁷

A magyar hadsereg szervezeti rendjének kialakítása intenzív ütemben folyt, amely kezdetben elsősorban a **szárazföldi erőket** érintette. Ezek a csapatok többnyire a várható alkalmazási irányba – a déli határ mentén, vagy annak közvetlen közelében – kerültek elhelyezésre.

A negyvenes évek végére az előirányzott szervezési keretek kialakításakor, kezdeti lépésként, a már meglévő három lövészhadosztályt hadtest kötelékbe integrálták. Elsőként a 3. lövészhadtestet állították fel, amelynek parancsnoksága Székesfehérváron települt, majd a fejlesztési programok kibontakozása során megalakultak a 6. (Székesfehérvár) és a 9. (Debrecen) lövészhadtestek is, ugyanakkor Budapest központtal megszervezésre került a 11. gépesített hadtest. A haderő-átalakítások során a 3. lövészhadtest-parancsnokság Székesfehérvárról Kecskemétre települt át és irányította a két „A” és egy „B” típusú lövészhadosztályokat (löv.ho.). (Az 5. és 12. löv. ho. „A” típusú, vagyis teljesen feltöltött,

míg a 27. löv. ho. „B” típusú, azaz keretesített magasabb-egység volt, de hamarosan ez utóbbit is „A” típusú hadosztálya fejlesztették.)

A 6. és a 9. hadtestek feltöltöttsége is hasonló képet mutatott, annyi eltéréssel, hogy a 9. hadtestnek alárendelt két lövészadosztály (4., 8.) „B” típusú, vagyis részben feltöltött magasabb-egységek voltak. Ez a hadtest 1952-ben megkapta az újonnan szervezett 1. lovashadosztályt, amely csak rövid ideig volt hadrendben, az 1953. évi haderő átszervezés során felszámolásra került. A 11. gépesített hadtestparancsnokság (Budapest) a 7. gépesített-, (Esztergom) 18. harckocsi hadosztályokat (Gyöngyös), valamint a 17. (Sárbogárd) és a 24. (Kalocsa) önálló nehézharckocsi-rohamlöveg ezredeket vezette.

A lövész-, gépesített lövész- és harckocsi magasabb-egységek tevékenységét – adott esetben – a 30. áttörő tüzérhadosztállyal (Cegléd) és számos egyéb fegyvernemi magasabb-egységgel és egységgel tervezték biztosítani, illetve támogatni.⁸

A szárazföldi csapatokon kívül megszervezték a **honi légvédelmet**, amely három légvédelmi tüzér hadosztályt és néhány önálló légvédelmi tüzérosztályt foglalt magába. (A 38. légvédelmi tüzérhadosztály – 38. létü. ho. – nem tartozott a honi légvédelmi csapatok kötelékébe, miután alapvető feladatként a szárazföldi csapatok hadműveleteinek légvédelmi biztosítását, illetve a hadműveleti elemek oltalmazását határozták meg részére.)

A **repülőcsapatok** 1952-re négy különböző rendeltetésű repülő hadosztályba és néhány biztosító/kiszolgáló egységbe kerültek megszervezésre.⁹

A honvédség az ötvenes évek elején három haderőnemre tagozódott, amelyeket a vezérkar, illetve annak alárendeltségében működő fegyvernemi parancsnokságok és hadtestparancsnokságok irányítottak és vezettek. A haderőnemek harci-technikai ellátottságát a Szovjetuniótól kapott második világháborúban használt – többnyire rendszerből kivont, de minden esetre elavultnak számító – eszközökből biztosították. (A magyar hadiipar ekkor még kiépítés alatt állt, a működő termelőegységek nem voltak képesek a fegyvergyártási kapacitásuk felfuttatására. A hadsereg növekvő igényeit egyébként a magyar hadiipar teljesítőképességének csúcsán, 1953-ban sem volt képes teljes egészében lefedni.)

Ebben az időben a **magyar fegyveres erők** kötelékébe tartoztak a hadsereg csapatain kívül: a **BM Rendőrség**, az **ÁVO/ÁVH** alárendeltségébe utalt **karhatalmi egységek**, amelyek az ország belső rendjének biztosításában vettek részt, valamint a **Határőrség** is, amely 1950. január 1-jén kivált a hadsereg kötelékéből.¹⁰ A tágan értelmezett belügyi csapatok létszáma meghaladta az 50 ezer főt, amelyből a határőrség, az ún. „zöld ÁVH” közel 20 ezer katona létszámmal részesedett. Tevékenységének súlypontját a déli- és a nyugati határszakaszok ellenőrzésére, illetve védelmére összpontosította. Az erőszak minisztériumok (HM, BM) erői mellett az ÁVH is jelentős szerepet játszott az ország katonai védelmében, amennyiben ennek a szervezetnek a hatáskörébe tartozott a hadászati (politikai) hírszerzés, illetve az idegen hatalmak hírszerző tevékenységének az elhárítása és a fegyveres erők biztonsági védelmének az ellátása. Ennek érdekében jól szervezett és működtetett ügynökhálózattal rendelkezett, miközben fegyveres összecsapásokban is érintett volt, mind a déli határszakaszon, mind pedig az ország belsejében.

A Magyar Néphadsereg és az ÁVH Határőrség együttműködésének fontosabb elemei

A határőrség 1950. január 1-től, különvált a hadseregtől, ugyanakkor továbbra is megtartotta katonai jellegű feladatait, ezért szükségessé vált a két erőszak szervezet tevékenységének összehangolása. Erre elsősorban a vezetés/irányítás eljárásainak egységes értelmezése és az adott esetben követendő cselekvési program azonos módon történő megvalósítása érdekében volt szükség.

A két erőszak szervezet tervezett együttműködését szolgáló megállapodás megkötése a háborús fenyegetettség időszakában indokolt volt. A megállapodás részleteit és szempontjait egy közös gyakorlat keretében tervezték tisztázni a hadsereg és a határőrség felelős parancsnokai. A gyakorlat tapasztalatainak összegzését követően a levont következtetések lényegében évekre előre vetítették a közös gyakorlatok tárgyát, célját és a végrehajtásuk rendjét is, amelyekre 1953-ig havi rendszerességgel került sor a déli államhatár mentén.

Az ÁVH Határőrség azon kívül, hogy a határőrizeti feladatait ellátta, a fegyveres erők részeként védelmi jellegű katonai feladatban is részt vállalt. Ennek érdekében történő felkészítés folyamatosan napirenden volt a HK-nél. A határőrség volt ugyanis az „első vonalban” egy valószínűsített jugoszláv támadás esetén, amelyet az ellenség provokációs tevékenységének fokozódásával, kisebb- és nagyobb erejű erőkkel végrehajtott támadás-sorozatokkal kezdetett meg. (Legalábbis a magyar katonai felső vezetés ezen esetek szerint prognosztizálta az ellenséges támadás bekövetkezését.)

A jugoszláv határ magyar szakasza Felsőszölnök és az ausztriai Tauka falvak között található hármas határtól indul és 627 km hosszúságban Kübekházánál éri el a magyar-jugoszláv-román hármas határt. A kiinduló ponttól, jól járható terepen átszeli a Kerka- és a Kebele-patakokat, majd nagyobb kanyarulatot leírva keresztezi a Nemesnépi patakot, valamint a Zalaegerszegről leágazó vasútvonalat. Innen a Lendva felett húzódó erdős-dombos területen áthaladva Muraszemenyénél eléri a Mura-folyót. Ettől a ponttól az államhatár a Mura sodor vonalában halad és Légrádnál becsatlakozik a Dráva folyóba. Gyékényes vasútállomás alatt a határ letér a folyó vonaláról és nagyobb kanyarulatot leírva Béla-várnál csatlakozik ismét a folyóhoz. Ettől a ponttól kezdődően a határ Donji Miholjacig követi a Dráva folyását. Donji Miholjactól a Dunáig dombos terepen halad, majd a folyótól Kübekházáig a Duna-Tisza-közi hátság, sík, homokos területén húzódik végig. A korabeli szakirodalom a magyar állam határainak 20,7 %-ban adja meg a jugoszláv-magyar államhatár hosszúságát. A határőrizet és a határvédelem ennek a széles területnek a biztosítására összpontosította erőinek, valamint eszközeinek jelentős részét.¹¹

A 627 km széles, déli határszakasz mentén az ÁVH Határország négy határőr kerületet hozott létre. (Kezdetben kilenc, majd később 11 határőr kerület létezett ebben az időszakban Magyarország határai mentén).

A 2. HK (Zalaegerszeg) 2., 3. határőr zászlóaljainak alárendeltségében, a déli határviszonylatban Felsőszölnöktől Nemesnépig kilenc határőr őr tartozott. (A kerület 1. zászlóalja teljes egészében, a 2. zászlóaljnak pedig részei Ausztria irányában őrizték az államhatárt.)

A 3. HK (kezdetben Nagyatád, majd pedig Nagykanizsa központtal) három zászlóaljának alárendeltségében Bődeházától Péterhidáig mindösszesen 22 őr tevékenykedett.

A 4. HK (Pécs) négy zászlóaljának alárendeltségében Drávaerdőtől Geréczhát-majorig összesen 23 őr biztosította az államhatárt.

Az 5. HK (Kiskunhalas) négy zászlóaljának alárendeltségében Táltos-majorától Aladár-majorig 27 őr látta el a határőrizetet. A déli államhatár viszonylatában mindösszesen 81 határőr őr működött. (Ezek az adatok 1951–1953 közötti időszakra vonatkoznak.)¹²

A HK-ek őrseinek a száma nem volt állandó, hiszen a folyamatos szervezeti változások, kezdetben a felfejlesztések, majd pedig a leépítések következtében állandósult a struktúra mozgása. (1950-ben a 3. HK (Nagykanizsa) létszáma 1755 fő volt, a 4. HK (Pécs) 1730 fővel, míg az 5. HK (Kiskunhalas) 1875 fős létszámmal rendelkezett.) A HK-ek fegyverzetében a gyalogsági fegyvereken túl (géppisztoly, golyószóró, géppuska) aknavető szakaszok is szervezésre kerültek. A katonák egyéni (fegyverzeti) felszerelése alig különbözött a hadsereg sorozott állományától.¹³

A jugoszláv oldalon lényegében hasonló nagyságrendű határőr szervek tevékenykedtek, amelyek a KNOJ alárendeltségébe tartoztak.

A szemben levő fél, ezt a széles kiterjedésű határszakaszt úgyszintén megkülönböztetett figyelemmel kísérte, amennyiben jelentős katonai erőt állomásoztatott közvetlenül a határtérségben, miközben számottevőnek mondható erőfeszítéseket is tett, egyrészt a korábbi időszakban létrehozott erődrendszereinek modernizálására, másrészt pedig újabb műszaki létesítmények kiépítésére és a határvédelem megszigorítására.

A fent körülírt határszakaszon az ország területének védelme céljából a Honvédelmi Minisztérium (HM) és a Belügyminisztérium (BM) – valójában az ÁVH – együttműködési megállapodást kötött a hadsereg erőinek különböző szintű fenyegetettség esetén a 15 km mélységű határövezetben történő alkalmazására vonatkozóan. A határövezeten belül az államhatártól számítva 2 km mélységben szigorított határsáv, azon belül pedig 500 m, illetve 50 m mélységben újabb tiltott zónák kerültek kijelölésre úgy, hogy az övezeten belül kijelölt sávokban történő belépéshez más-más típusú engedélyre volt szükség. Az 50 m-es sávban csak határőrök tartózkodhattak. Mindez szinte lehetetlenné tette az ott élő polgári lakosság mindennapjait. Ugyancsak szabályozásra került a hadsereg erődítési zászlóaljainak (műszaki zászlóaljak) tevékenysége is az államhatár mentén, ahol ezek az alegységek robbanó-, és egyéb jellegű műszaki zárat telepítettek, miközben a prognosztizált (várható) támadási irányokban erődítési munkákat is végeztek.

A szóban forgó együttműködési megállapodás lényegében három alapesetre volt vonatkoztatható:

- kisebb fegyveres csoportok (félkatonai szervezetek) által elkövetett határsértés;
- nagyobb erejű – de nem szervezetszerű – ellenség betörése az államhatáron;
- nagy erejű, szervezetszerű ellenség támadásának elhárítása és visszaverése az államhatár mentén.

A várható ellenség provokációs, vagy támadó tevékenysége alapeseteinek meghatározására az együttműködési megállapodásban mindenek előtt annak figyelembevételével került sor, hogy az ál-

lamhatár mentén kialakított határövezetben a hadsereg harci egységei nem tartózkodhattak. Ott csupán a határőrség és a határvédelmi berendezések munkálatait végző hadrenden kívüli műszaki alegységek tevékenykedhettek. Minden olyan alkalommal, amikor a hadsereg valamely szervének közegei vagy képviselői a részükre harci alkalmazás esetére kijelölt létesítmények, terepszakaszok szemrevételezését szándékozták végrehajtani, akkor a Határőrség Parancsnokságával (ÁVH IV. Főosztály) egyeztetve az MN vezérkari főnöke, illetve a Vezérkar hadművelleti csoportfőnöke által hitelesített engedélyre volt szükség. A határövezetben, az engedélyben feltüntetett személyek csak a meghatározott ideig tartózkodhattak. (Polgári szervek, illetve magánszemélyek beléptetése és a határövezetben való tartózkodás szabályai a fent ismertetett procedúrán is túltettek, vagyis lényegesen szigorúbb engedélyezési eljárás alá estek.)

Kisebb erővel végrehajtott ellenséges – félkatonai szervezetek vagy reguláris alegységek – határsértés esetén a határőrizeti szervek saját erő alkalmazásával voltak kötelesek a provokátorokat visszaverni, vagy azokat megsemmisíteni. Ugyanakkor – szükség szerint – az adott HK parancsnoka a vele együttműködésre kijelölt honvéd ezred-, vagy hadosztály parancsnokától megerősítést is kérhetett. Ahol pedig a honvéd egységekkel határőr zászlóaljok működtek együtt, ott a határőrzászlóalj parancsnoka közvetlenül is igényelhetette a támogatást az illetékes honvéd alakulat parancsnokától. A hadsereg erőinek a határövezetben történő kirendeléséről az illetékes alakulat parancsnoka haladéktalanul jelentést tett az előjáró hadosztály parancsnokának, illetve a Vezérkar Hadművelleti Csoportfőnökségének.

A kirendelt honvéd alakulat – a megállapodás értelmében – a határsávban az illetékes HK parancsnokának alárendeltségébe került.

Kisebb erejű ellenséges csoportoknak a határsértése esetén a honvédség adott egysége részére harci riadó elrendelésére nem kerülhetett sor mindaddig, amíg az ellenség tevékenysége, annak nagyságrendje és a betörés területi kiterjedése az alakulat teljes állományának riasztását indokoltá nem tette. Ez azonban már a második alapesetre vonatkozó eljárási szabályokat vonta maga után.

Együttműködés rendje a honvédség és a határőrség között, nagyobb erejű – de nem szervezett szerű – ellenség támadása esetén az első alapesethez viszonyítva úgy módosult, hogy az „A” típusú harci riadó rendszabályainak végrehajtásával összhangban:

- a határőr csapatok a honvéd alakulatokkal való összeköttetés fenntartása mellett, megerősített határszolgálatot vezettek be, fokozták a felderítő tevékenységüket, tartalék alegységeik részére magasabb harcászulási fokozatot rendeltek el, illetve felkészültek a kiépített állásaik, támpontjaik elfoglalására és azok védelmére;

- a területileg illetékes hadosztály-parancsnok a határőrség vonatkozó szervének, illetve személyének igénye szerint megerősítő alegységeket rendelhetett ki a határövezetbe a veszélyeztetett terepszakaszok védelmére.

Együttműködés rendje szabályozásra került az ellenség szervezett szerű, nagy erejű támadásának elhárítása esetére is. Ennek során:

- a határőrség erői a felelősségi területükre beérkezett honvéd alegységekkel együtt, kötelesek voltak felvenni a harcot az ellenséggel. Egyben biztosították a hadsereg erőinek kijelölt védősávjait, védőszakaszait, körleteit és támpontjaik elfoglalását;

- a hadsereg csapatai védelmi létesítményeik elfoglalását követően a határőr erők kivonásra kerültek a harcból;

- a nem támadott területeken a határőrség megerősített határőrizeti tevékenységet folytattak.

A két szervezet közötti feszes együttműködés kialakítása megkövetelte a kölcsönös és rendszeres tájékoztatás eljárásainak kidolgozását és a vonatkozó rendszabályok életbeléptetését. Ennek jegyében a HOP heti rendszerességgel tájékoztató jelentést készített a Vezérkar Hadművelleti Főcsoportfőnökség részére, amelyben kitért:

- adatok az ellenség szervezési rendjében bekövetkezett változásokról;
- ellenséges csapatmozgások a határkörzetben;
- ellenség által folytatott műszaki munkák jellege;
- hadszíntér előkészítés változó adatai;
- adatok az ellenség határsértéseinek jellegéről.

A HKP-ok kéthetente voltak kötelesek az érintett hadosztály parancsnokságokat tájékoztatni a fent jelzett szempontok alapján.¹⁴

A magyar biztonsági szolgálatok szerepe az országvédelem rendszerében

Amikor két vagy több ország, esetleg koalíciók között a politikai feszültség robbanással, azaz fegyveres konfliktus (háború) kirobbanásával fenyeget a szemben álló felek az államapparátust, így a fegyve-

res erőket is, igyekeznek olyan kedvező helyzetbe hozni, amely a biztosíthatja a fegyveres küzdelem sikeres megvívásának esélyét.

A politikai szembenállás, amely fegyveres összecsapáshoz vezethet, már a kezdeti szakaszban háborús állapotokat indukál a döntéshozatali rendszerekben, amelyeket a szemben álló fél/felek képességei, valóságos szándékai iránt való élén – áldozatok is követelő – „érdeklődésben” lehet azonosítani. Ennek a valóságos összecsapásnak a legfontosabb szereplői – a politikai döntéshozó testületeken túl – a biztonsági szolgálatok (más néven: titkos szolgálatok), amelyek döntő módon tudják érvényesíteni elgondolásaikat a feszültség-folyamatok alakításában. Szerepük és felelősségük óriási, hiszen ők birtokolják azokat az információkat és az azokból előállított adatokat, amelyek a katonai/politikai döntéshozatal működéséhez elengedhetetlen adalékul szolgálnak. E a szolgálatoknak a helyzete tehát privilegizált volt Magyarországon a vizsgált korban, és ma is az.

Magyarországon a „béketábor” és Jugoszlávia szembenállásának időszakában ezek a szolgálatok, mindenképp az ÁVO/ÁVH, illetve a katonai hírszerzés, vagyis a HM IV. Főcsoportfőnökség és az abból régi/új néven kialakított Vkf-2, döntő szerepet kaptak, amennyiben centralizálták erőforrásait a jugoszláv politikai és katonai vezetés szándékainak felfedésére. (Az ÁVO/ÁVH a megkülönböztetett helyzeténél fogva, fő tevékenységét azonban „kenyéradó gazdája” az MDP hatalmának megszilárdítása érdekében fejtette ki. Ennek a szerepnek a vizsgálata azonban nem tárgya e munkának.)

Az ország védelem és határvédelem kapcsolatrendszerében az '50-es évek elején a magyar fegyveres erők és a biztonsági szolgálatok tevékenységüket szorosan összehangolták. Ez az együttműködés egy felől szolgálta a hadsereg-fejlesztés irányainak a meghatározását, illetve a fegyveres erők háborúra történő felkészítését, másfelől pedig a politikai elvárások és szándékok feltétlen kiszolgálását. Ezt az állapotot komplikáltta tette az a tény, amely szerint a magyar biztonsági szolgálatok gerincét adó ÁVO/ÁVH fölötti politikai ellenőrzés nem valósult meg. Ez a szervezet valójában a törvények fölött állt, vagyis ő maga képviselte a törvényteleniséget, így képletesen és valóságosan is élet-halál ura volt Magyarországon.

A magyar állam háborúra történő felkészítése, illetve az MN háborús alkalmazásának előkészítése nem nélkülözhetette a hadászati, illetve politikai hírszerzés/felderítés, a katonai elhárítás és nem utolsósorban a határőrizet megerősítésének és hatékony működésének a biztosítását. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy ezeknek a biztonsági szerveknek helye és szerepe a magyar állam vezetési rendszerében meglehetősen változatos képet mutatott a tárgyalt korban. A hadászati hírszerzés/felderítés és a katonai elhárítás feladatai 1948-ig a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztály hatáskörébe tartoztak, a határőrség 1950. január 01-ig szintén a honvédség szervezeti keretei között oldotta meg feladatait. A magyar-jugoszláv viszony megromlása is közrejátszott abban, hogy ezek a biztonsági szervezetek – szovjet mintára – a BM ÁVO/ÁVH, illetve később az önállósodott ÁVH-hoz kerültek át. Vagyis a hírszerzés, elhárítás (katonai elhárítás is) és a határőrizet 1950 elején centralizált irányítás alá került. Az állambiztonsági szervek működésének hatékonyságáért pedig az ÁVH vezetője egy személyben volt felelős.¹⁵

A háborús hisztéria közepette a magyar politikai vezetés a hadsereg, illetve a fegyveres erők sikeres alkalmazásának érdekében a biztonsági szolgálatokat – az operatív munka minden elemét és módját bevetve – aktivizálták a déli hadászati irányba.

Az ÁVH és az UDB tevékenysége az államhatár mentén

Az ÁVH Határőrség Felderítő Osztálya (létszáma a vizsgált időszakban: 225 fő) a déli irányban az UDB ügynökök által használt 26 behatolási csatornát tartott nyilván és 1952-ben 18 konkrét ügyben folytatott bizalmas ügynöki nyomozást.

A 26 nyilvántartott behatolási csatorna közül néhányat megemlítve láthatóvá válik az UDB hírszerzésének területi súlyképzése:

- az 5. HK sávjában: Kisszékács és Röske közötti terület, Kelebia és Podmaniczki-major közötti terület, csikériai őrshez tartozó határszakasz, ludmári őrs felelősségi területe, katymári őrs területe, hercegszántói őrs területe;

- a 4. HK esetében: ivándárdai határszakasz, Beremend és Ilocska közötti határszakasz, udvari őrs felelősségi területe, drávaszerdahelyi őrs területe;

- a 3. HK esetében: bödeházi őrs területésávja, Lankóci-major és Berzence közötti határszakasz, murakeresztúri őrs területe;

- a 2. HK déli irányú felelősségi területén: apátistvánfalvai őrs határszakasza, dávidházi őrs felelősségi területe vált az UDB ügynökök átdobásának leggyakrabban igénybe vett határszakaszává.¹⁶

Nyilvánvaló, hogy az UDB helyesen mérte fel a legsebezhetőbb és egyben a legfontosabb területek felderítését, a hírszerzési akciók súlyképzését, amennyiben azt a magyar 3. lövész hadtest felelősségi területére, a 4. és 5. HK sávjába helyezte. (Tudvalevő, hogy ebben az időszakban az MN-nek a 3. lövész hadteste (parancsnoka: SZALVAY Mihály vezérőrnagy) volt az egyik legjobban motivált seregteste, persze koránt sem állt felszerelését tekintve a kor színvonalán.) Az UDB behatolási csatornáit térben és időben változtak ugyan, amelyre a magyar elhárító szervek és a határőrség is igyekeztek erőik átcsoportosításával reagálni.

A biztonsági szolgálatok összecsapásainak bemutatásához fontos ráirányítani a figyelmet arra, hogy a kritikus szinten álló politikai helyzet milyen reakciókat indukált a veszélyeztetett határszakaszok mentén élő emberek mindennapi életében.

Miután a pártvezetés úgy értékelte a magyarországi politikai-, és gazdasági helyzetet, hogy azok a megszilárdulás jeleit mutatják, súlyos társadalmi következményekkel járó döntések meghozatalát vállalta fel. Ezek között a döntések között talán a legproblematikusabb az erőszakos kollektivizálás elrendelése volt, amely amellett, hogy rendkívüli módon megterhelte a magyar lakosságot, ugyanakkor az általános szabadságjogok gyakorlásának megszűnését is jelentette. Ebben az időszakban, számos – több ezer – magyar állampolgár döntött úgy, hogy elhagyja az országot. Erre azonban többnyire csupán illegális úton, – a zöld határon át – nyílt lehetőség. A tömeges jellegű menekülési szándékot és gyakorlatot tovább erősítette a déli és a nyugati határviszonylatban kialakított 15 km mélységű határövezet, amelyből a megbízhatatlannak tartott egyéneket, családokat, a régi rendszerhez köthető közigazgatási tisztségviselőket, módosabb gazdákat, tanárokat stb. kényszer kitelepítették az ország távolabbi vidékeire, rosszabb esetben munkatáborokba internálták őket.¹⁷ Ezek, az adott településhez ezer szállal kötődő emberek, gyakran választották a menekülés útjának Jugoszláviát. Akinek sikerült átjutnia a határon sok esetben csöbörből–vödörbe került, ugyanis az UDB hálóján fennakadva vállalniuk kellett az ügynöki munkát. A menekültek, a különböző presszióknak engedve rövid, hevenyészett felkészítést követően immár az UDB megbízásával visszatértek Magyarországra. Több esetben előfordult az is, hogy a jugoszláv határőrizeti szerv csábításának engedve, az otthon maradottak kilátástalan helyzetét tapasztalva, vagy csak kalandvágyból, magyar határőr katonák, de alakulatoktól megszökött sorkatonák is átmentek Jugoszláviába, majd pedig az UDB megbízásából immár feladattal tértek vissza az országba.¹⁸ Az elfogott UDB ügynökök között – nem voltak kevesen – előfordult olyan is, aki semmiféle magyarországi kapcsolattal sem rendelkezett. Az UDB-t lényegében minden érdekelte, ami Magyarországon történt, különös hangsúlyt fordítottak azonban a magyar és szovjet haderőre vonatkozó információk megszerzésére, a Magyarországon menedéket talált jugoszláv emigráció ellenséges tevékenységének és terveinek a felfedésére.

Jugoszlávia számára pontos információkra volt szükség arra nézve, hogy a TI elítélő/kizáró határozatait követően milyen szankciókkal kell számolnia az önállósodás irányába tett további lépéseket követően. Az állam biztonsága, illetve a politikai csapdahelyzetből való kiútkeresés pontos információk és adatok megszerzését követelte meg. Így az illetékes jugoszláv szervek nem késlekedtek az operatív akcióik megindításával. Magyarország irányába déli szomszédunk jól felépített hírszerző szervezetei ügynökeinek jelentős részét a Jugoszláviában élő és magyarországi kapcsolatokkal rendelkező magyar közösség köréből verbuválta, más részét pedig az ott menedéket találó üldözöttek köréből szervezte be.¹⁹

A biztonsági szolgálatok közötti éles összecsapások legnagyobb gyakorisággal az államhatár mentén zajlottak.

Az illegális határforgalom az ellenségeskedés kezdetén igen nagy számot mutatott, amelynek rövid idő alatt véget kellett vetni. A probléma megoldásához radikális eljárás kidolgozására volt szükség.²⁰ Egyfelől erősíteni kellett a HK-ek személyi összetételét, ugyanakkor döntés született az államhatár műszaki megerősítéséről, egyben fokozni kellett a felderítő tevékenységet, és a határ menti hírszerző hálózatok kiépítését.²¹

Mindez nem volt egyszerűen megoldható feladat. A határőrizetben mutatkozó kezdeti kudarcok fő okát PIROS áv. vezérőrnagy abban látta, hogy jelentős számú régi tiszt és tiszthelyettes teljesít szolgálatot az általa vezetett szervezetnél. PÉTER Gábor áv. altábornagy részére készített helyzetjelentésében arról panaszkodott, hogy a határőrség 481 fő tiszti létszámból 351 fő, a 893 tiszthelyettesi létszámból 765 fő a régi garnitúrához tartozott és ezért kevésbé motiválhatók, illetve megbízhatatlannak tekinthetők. A déli határszakasz őrzésében érdekelt HK-nél 27 vezető beosztást és 37 beosztott tiszti helyet töltött be régi tiszt a jelentés készítésének időszakában. Ugyanakkor az újonnan beosztásba helyezett tiszteknek (232 fő) nem volt semmiféle katonai előképzettsége, illetve határőrizeti tapasztalata.²² A mindössze nyolc hónapos felkészítő tanfolyamot végzett ifjú alhadnagyok őrsparancsnokként

való alkalmazása – még ha azok kiválogatása politikai megbízhatóság alapján is történt – nem javította a helyzetet, az őrsök működésének hatékonysága egy csöppet sem emelkedett. Ellenkezőleg: a fiatal őrsparancsnokok sok esetben nem voltak képesek a velük közel azonos korú vagy idősebb sor határőrök tevékenységét megnyugtatóan megszervezni, illetve tevékenységüket kontroll alatt tartani.²³ Ebben az időszakban rendkívül sok és súlyos rendkívüli esemény terhelte a határőrség tevékenységét. Ennek ellenére a régi és az új határőr tisztek aránya, 1951. február 1-jén készített jelentés szerint, egy év alatt lényegesen átalakult. Ugyanis ekkor már 997 tiszti beosztásban csupán 175 fő régi és 822 fő új tisztt, az 1182 fő tiszthelyettesi beosztásban 509 fő régi és 673 fő új tiszthelyettes teljesített szolgálatot.²⁴

Az államhatár mentén megkezdődött műszaki zárrendszer kiépítése, illetve az erődítési munkálatok megkezdése nemhogy javította volna, de inkább súlyosbította a határőrizeti helyzetet amennyiben rendkívüli módon elszaporodtak a honvédség és a határőrség állományához tartozó katonák átszökései, illetve annak kísérletei a jugoszláv oldalra. Ugyanakkor a robbanó műszaki záruk telepítésének során, illetve azt követően nagyszámú csonkolásos, illetve haláleseteket eredményező baleset is bekövetkezett, de nem volt ritka eset az öncsonkítás, illetve az anyagi visszaélés és egyéb más bűncselekmény (gyilkosság) elkövetése sem.²⁵

A műszaki zárrendszer kiépítésével egy időben folytak az új őrsök elhelyezési körletének az építési munkálatai is. Az őrsök laktanyái 1–2 km távolságra épültek az államhatártól úgy, hogy a részükre megszabott 8–12 km-es határszakasz ellenőrzése és védelme biztosított legyen.²⁶ A külvilágtól való elzártság a napi nyolc óra időtartamú járőrszolgálat és az azzal együtt járó fokozott fizikai igénybevétel, és az ellenséges elemeknek bármikor és bárhol bekövetkező támadásai következtében fellépő pszichikai megterhelés rendkívüli igénybevételt jelentett a sorozott állománynak a három éves szolgálat alatt. Ez a fizikai és pszichikai terhelés a hivatásos állományt is érzékenyen érintette. Mind ezt nem kompenzálta az sem, hogy az ÁVH-nál szolgálatot teljesítő sor- és hivatásos állomány juttatásai messze meghaladták a hadseregben szolgálók járandóságait. Az abban az időszakban szolgáló határőrtisztek visszaemlékezései alátámasztják ezt a megállapítást, hiszen szinte kivétel nélkül felemlítik azokat az emberpróbáló helyzeteket, eseményeket, amelyeknek akkor részesei voltak.

Konklúzió

A „béketábor” és Jugoszlávia közötti politikai nézetkülönbségeknek a fegyverek erejével történő rendezési szándéka Magyarország számára súlyos következményekkel járt. Az erőszak szervezetek túlfeszített fejlesztése rendkívüli áldozatokat követelt a magyar társadalomtól, ugyanakkor pedig a fegyveres erőket sem volt képes olyan állapotba hozni, hogy azok megfeleljenek a politikai szándékok szabta követelményeknek. A hadsereg-fejlesztés változatai, illetve a háborús alkalmazás koncepciói a „pillanat ötletei” voltak, miközben a belső viszonyok, amelyek egy haderő összetartó erejét döntően befolyásolják, lényegében kaotikus állapotokat idéztek elő és kihatottak a háborús alkalmazás eljárásainak egyértelművé tételére. A szovjet tanácsadók, valamint a politikai intézményrendszer megjelenése a hadseregben nem segítette elő a belső rend és fegyelem megteremtését, de a gyakori parancsnokváltások sem segítették ezt a folyamatot. A kiforrotlan parancsnokváltási stílus pedig egyenesen szembe ment a kívánt hadseregkép kialakításának folyamatával.

Mindezzel együtt a „béketábor” és Jugoszlávia közötti szembenállás magyar vonatkozásait legközvetlenebb módon – amellet, hogy a haderők készenlétben tartása folyamatos volt – a két ország biztonsági szolgálatainak összecsapásaiban lehet lemérni. Nem kétséges ugyanis, hogy az ÁVO/ÁVH és az UDB közel azonos módszereket és eszközöket vetett be céljaik elérése érdekében.

A szóban forgó összecsapásban a határőrségnek elsőrendű szerepe volt, amely szerepet elképesztő áldozatok árán, de megfelelő hatékonysággal látott el. A vállalt áldozatok azonban mindenképpen aránytalanok voltak legalábbis a szemben álló fél oldalán kioltott emberi életek és a haszontalanul elszennvedett saját veszteségek szempontjából.

A biztonsági szolgálatoknak a jelzett korban történő egymásnak feszülése – a mérhetetlen és felesleges emberi áldozat ellenére – nem vált nyilvánossá a magyar közvélemény előtt. Többek között még várat magára az ÁVH politikai hírszerzése és a katonai elhárítás működésének és eredményeinek a feltárása is.

Jegyzetek:

¹ A Tájékoztató Iroda 1949-ben Magyarországon megtartott ülésének helyszíne Galyatető volt. A tanácskozásra kijelölt területet az ÁVH hetekkel előbb lezárta, oda illetéktelen személyek nem léphettek be. A tanácskozást követően RÁKOSI igen durva, kioktató hangnemű levél-üzenetet intézett TITÓhoz, amelyet a címzett a leghatározottabb módon visszautasított. TITÓ

soha nem bocsátotta meg RÁKOSINAK az ellene történt minősíthetetlen politikai fellépést. Erről a jugoszlávvezető egyértelműen nyilatkozott Ny. Sz. HRUSCSOV szovjet pártfőtitkárnak 1953-ban Belgrádban folytatott megbeszélésük alkalmával.

² VÁRADY: 17. p.

³ Máiig nem tisztázódott minden kétséget kizáróan, hogy G. DIMITROV Moszkvában bekövetkezett váratlan halála összefüggésbe hozható-e a bolgár-jugoszláv pártvezetésnek a Balkán föderalizálására irányuló terveinek SZTÁLIN által történő határozott elutasításával? Az mindenesetre tény, hogy DIMITROV – még a TI, Jugoszláviát elítélő határozatát követően is – a Szovjetunióba tett utazásait többnyire Jugoszlávián keresztül tette meg és Belgrádban megállva alkalmat talált a TITÓVAL történő titkos megbeszélések lefolytatására.

⁴ BALLÓ

⁵ Tájékoztató jelentés a Magyar Néphadseregről 1951. január 1-jén. A dokumentum 7. old.: „...háború esetén Magyarország embertartalékait tekintve három hadsereget (30 hadosztályt) képes kiállítani. A hadseregbe összesen 850.000 ember mozgósítható. Végszükség esetén Magyarország kb. 1.000.000 főnyi hadsereget tud kiállítani...” HL. MN 1967/T-151. Az anyag részletesen bemutatja az állomány kategóriák összetételének változásait, a hadrendváltozásokat, a fegyverzeti szükségleteket, a hadsereg hadrafoghatóságával összefüggő harcászati elvárásokat, az anyagellátás követelményeit, a mozgósítási feladatokat, valamint a fejlesztési elképzeléseket éves bontásban. A hadsereg-fejlesztés témakörével foglalkozott FARKAS Mihály RÁKOSI Mátyáshoz intézett átirata is, amelyben a honvédelmi miniszter kifejtette, hogy milyen technikai eszközbeszerzésekre van szükség ahhoz, hogy a hadsereg – háború kezdetén – első lépcsőjében legalább tíz hadosztály fel tudjon állítani. Ezzel összefüggésben a miniszter szövegét arról is, hogy a mozgósítási rendszert milyen módon kell átalakítani ahhoz, hogy a háborús szükségleteknek megfeleljen. (M-KS 276. fond 65/191.) A hadsereg mozgósításának ütemezését az ellenség valószínű támadásának különböző változataira is kidolgozta a Vezérkar. HL. MN 1956/T26/2. számon nyilvántartott dokumentum szerinti elképzelések konkretizálták a mozgósítás lépcsőzetes bevezetését, illetve az ütközetbe vethető egységek és magasabb egységek számát is, attól függően, hogy az ellenség támadására melyik prognosztizált hadművelési irányból kerülhet sor.

⁶ Az olasz hadseregnek Magyarország elleni esetleges fellépése a vizsgált időszakban némileg eltúlzott feltételezés volt, hiszen arra csak és kizárólag a NATO támadó hadművelete során kerülhetett volna sor az ún. „Ljubljana-i kapun” keresztül. Az olasz-jugoszláv együttes fellépés lehetőségét Magyarország ellen megkérdőjelezte azonban a két ország között kibörtant vita, amely az Isztriai-félsziget és Trieszt városának hovatartozása tárgyában robbant ki. Ez a tény persze nem befolyásolta a magyar politikai és katonai döntéshozókat terveik átgondolásában, vagyis a fenyegetettség elemzés megváltoztatásában.

⁷ BP 182-243. p., 319-336. p., 446-467. p., 530-536. p.

⁸ Összefoglaló jelentés a honvédelmi miniszter bajtárs számára. 1951. január 5. A dokumentum tartalmazza Magyarország katonapolitikai és stratégiai helyzetének értékelését: a hadművelési irányok kiértékelését: az erőviszonyokat, a fő elhatározásokat (elgondolásokat) a hadművelési irányok szerint és az abból eredő intézkedéseket a határok megerősítésére, az MN szervezetét és létszámát 1950. 12. 15-ig, az MN szervezetét és létszámát 1951. 10. 1-ig, az MN szervezetét a mozgósítás első ütemének befejezését követően, az MN szervezetét és létszámát 1952. 10. 1-ig. HL. MN 1956/T26/2. A dokumentumot a HVK Hdm. Csf. hdm. osztálya készítette nyilvánvalóan abból a célból, hogy az részét képezze az ország védelem terv-komplexumának.

⁹ Összefoglaló jelentés a honvédelmi miniszter bajtárs számára. HL. MN 1956/T26/2

¹⁰ PARÁDI:136-171. p.

¹¹ JUGOSZLÁVIA: 6. p.; SUBA

¹² HK. nyilvántartó könyvei (1953) MOL. BM. HÖR. XIX-B-10. 36.d.; GÁSPÁR 1996/29-34.; GÁSPÁR 1989; GÁSPÁR 1994; GÁSPÁR 1995; GÁSPÁR 1996; FÓRIZS

¹³ XIX-B-10. 56.d. 2., 3., 4. fsz. (1952) MOL. BM. HÖR.

¹⁴ HVK Hdm. Csf-ség 1950/67 ua. V. fejezet. Jelentések HL. MN.

¹⁵ GYARAKAI

¹⁶ 3.2.6. O-8-15/1. (A jelentés 8-9.p.) ÁBTL

¹⁷ Magyar Nemzet Magazin 2006. 09. STEFKA István: „El kell érni, hogy a kulák reszkessen” „...A bélistázások során több, mint 94 ezer embert távolítottak el hivatalából. A RÁKOSI rendszer falusi ellenségképének központi figurái a kulákok voltak. Kuláknak minősült a 25 holdnál nagyobb gazdasággal rendelkező paraszttulajdonos, de hozzájuk sorolták azokat is, akik 350 aranykorona kateszteri jövedelmet meghaladó bevétellel rendelkeztek.”...XIX-B-10. HÖR OPK. 078. sz. pcs. 1951. 09. 10-én arról intézkedik, hogy a határővezetből és a határsávokból – az ott található településekből – a megbízhatatlan egyéneket, kulákokat, milyen eljárás szerint kell kitelepíteni. Egyben intézkedett arra is, hogy a pánik hangulat elkerülése érdekében a községi tanácsbírók milyen eljárást kövessenek az érintettekkel szemben. MOL. BM. HÖR.

¹⁸ XIX-B-10. 12.d. 80. fsz. 1950-ben 46 határőr katona szökött Jugoszláviába, 1951-ben 21 szökést tartottak nyilván. MOL. BM. HÖR.

¹⁹ ÁBTL 3.2.5. O-8-014/3. RÓZSAVÖLGYI (RECH) Imre UDB ügynök vallomása beszerzéséről és tevékenységéről.

²⁰ XIX-B-10. 6.d. HÖR. OPK 012/1951. számú parancsa – PÉTER Gábor 1/1951. számú tiszti parancsának szellemében – arról intézkedik, hogy a 15 km-es határővezetben minden körülmények között kézre kell keríteni az átdobott ellenséges ügynököket. Nem kell visszariadni azok megsemmisítésétől sem. MOL. BM. HÖR.

²¹ XIX-B-10. 6.d. (1952) PIROS László áv. vezérőrnagy 028/1951. számú parancsában kitért a Magyarországon élő délszláv nemzetiségű lakosság körében történő propagandamunka (hálózat építés) fokozására. Ugyanakkor a 031/1951. számú parancsában intézkedett az érintett HK felelősségi területén belül élő szerb-, horvát-, szlovén nyelvet beszélő személyek lajstromba vételére is. MOL. BM. HÖR.

²² XIX-B-10. 11.d. Káderhelyzet az ÁVH Határőrségnél. MOL. BM. HÖR.

²³ XIX-B-10. 6.d. (1952) PIROS áv. vezérőrnagy 034/1951. számú parancsában tájékoztatta a határőrség tiszti állományát arról, hogy hadbíróság elé állította ZELE Géza áv. alhadnagyot a 2. HK. 3. sz. őrs parancsnokát, mert az őrs felelősségi területén nagyszámú határsértés történt, amelyről az őrsparancsnok – bár azokról tudomással bírt – nem adott jelentést az előljáró szervek felé. MOL. BM. HÖR.

²⁴ XIX-B-10. 11.d. Az ÁVH Határőrség káderhelyzete és a tervezett változások 1952. 01. 01-jén. MOL. BM. HÖR.

²⁵ XIX-B-10. 11.d. 111. fsz. 1952-ben a határőrségnél történt nagy- számú haláleset ellenséges tűz, öngyilkosság, illetve baleset következtében állt elő. MOL. BM. HÖR.

²⁶ MOL. BM. HÖR. XIX-B-10. PIROS László áv. vezérőrnagy 0115/1951, 0116/1951. számú parancsai új határőr őr létesítését, illetve a határvédelmi létesítmények fokozott ellenőrzését szabályozták.

Jegyzetekben alkalmazott rövidítések:

MONOGRÁFIÁK

- JUGOSZLÁVIA — *Jugoszlávia katonaföldrajzi leírása. Honvédelmi Minisztérium kiadványa 1954.* Budapest, 1954, Honvédelmi Minisztérium.
- PARÁDI — PARÁDI József et al. (szerk.): *A magyar rendvédelem története.* Budapest, 1996², Osiris.
- VÁRADY — VÁRADY Gyula: *Déli szomszédunk, Jugoszlávia.* Budapest, 1971, Kossuth Kiadó.

TANULMÁNYOK

- BALLÓ — BALLÓ István: A katonapolitikai elképzelések megvalósítása a Magyar Néphadsereg szárazföldi csapatainál 1951-1953. *Hadtörténelmi Közlemények*, CIX.évf. (1994) 3. sz. 121-135. p.
- FÓRIZS — FÓRIZS Sándor: Határőrizet a jugoszláv államhatáron 1951-1952. *Határőrségi Tanulmányok*, (1994) 1. sz. 55-66. p.
- GÁSPÁR 1994 — GÁSPÁR László: A határőrség szervezetének és tevékenységének változásai 1948-1956. *Határőrségi Tanulmányok*, (1994) 1. sz. 48-70. p.
- GÁSPÁR 1995 — Idem: A határőrség leválasztása a Magyar Néphadsereg szervezetéről. *Új Honvédségi Szemle*, V. évf. (1995) 5. sz. 43-47. p.
- GÁSPÁR 1996/29-34. — Idem: A határőrizet szervezeti változásai 1945-1950. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, VI. évf. (1996) 7. sz. 29-34. p. A tanulmány korábbi változata 1995. október 25-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „Háborúból diktatúrába” című VII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- GYARAKAI — GYARAKAI Károly: A katonai elhárítás történetéből. *Hadtudomány*, V. évf. (1995) 1. sz. 106-114. p.
- SUBA — SUBA János: Magyarország déli határszakaszának története a XX. században. In KÓKAI (szerk.): *A délvidék történeti földrajza.* Nyíregyháza, 2006, Nyíregyházi Főiskola. 239-249. p. /Történeti földrajzi tanulmányok, 9./

DOKUMENTUMGYŰJTEMÉNYEK

- BP — *Balkanski Pakt 1953/1954 Zbornik Dokumenta.* [A Balkáni Paktum 1953/1954. Szöveggyűjtemény] Beograd, 2005, Vajnaistorijski Institut.

LEVÉLTÁRI GYŰJTEMÉNYEK

- ABTL — Állambiztonsági Levéltár
- HL.HM. — Hadtörténelmi Levéltár Honvédelmi Minisztérium iratai
- MOL.BM.HÖR. — Magyar Országos Levéltár Belügyminisztérium határőrségi iratok

KÉZIRATOK

- GÁSPÁR 1989 — GÁSPÁR László: *A határőrség fejlődése 1950-1956.* Hadtudományi egyetemi doktori értekezés (ZMNE). Kézirat. Budapest, 1989.
- GÁSPÁR 1996 — GÁSPÁR László: *A magyar határőrség szolgálati tevékenységeiben ható elvek érvényesülése és vonatkozásai 1945-től az 1980-as évek végéig.* Kandidátusi értekezés (ZMNE). Kézirat. Budapest, 1996.